

AVRUPA'DA KÜTÜPHANELERİN DEĞİŞİMİ

BETÜL ÖZEL ÇİÇEK

B

ATI dünyasında ortaçağ sonlarında kütüphanelerin muhtevası ve hizmet şekli günümüzde alışageldiğimiz uygulamalardan çok farklıydı. Matbaanın icadından ve reform hareketinden önce kütüphaneler çoğunlukla kiliseye ait mekanlardaydı, özellikle de manastırlarda bulunuyorlardı. Bu kütüphaneler, üretimi ve çoğaltılması matbu eserlere göre daha uzun zaman ve emek isteyen yazma eserler barındırıyordu. Bu kıymetli ve nadir kitaplar okuyucular tarafından raflara ya da masalara zincirli şekilde kullanılıyorlardı.

Kütüphanelerin dikkat çekici bir hususiyeti daha vardı: herkese açık değıllerdı, bir kütüphaneden istifade edebilmek için belli bir grubun mensubu veya belli bir mesleğin erbabı olmanız gerekiyordu. Bir kütüphaneden kitap ödünç almanın ise modern bir olgu olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Kütüphanelerden kitap ödünç alabilmek özel izinlere tâbiydi. Ayrıca ödünç alınan kitaba mukabil aynı değerde bir kitabın bırakılması veya bir miktar kapora verilmesi gerekiyordu.

Matbaanın yaygınlaşması ve reform hareketleriyle sadece bilgiye erişimin tabiatı değışmedi, kitaplara verilen önem de başka bir şekle büründü. Başlangıçta kitaplar ve kütüphaneler, ulaşılması güç ve açıkçası herkesin kullanmasına gerek olmayan “pahalı” kutsal bilgiyi barındırıyordu. Öncele-ri gözden sakınılan bilgi, matbaa ile yazmaların üretim hızından çok daha hızlı bir şekilde toplumun istifadesine sunuldu. Bir yandan yazma eserlerdeki bilgiler çoğaltılmaya başlanırken diğeryandan yeni ve değışik konularda eserler üretildi. Bilgiye erişimin kolaylaşması kütüphanelerin muhtevasının değışmesini de beraberinde getirdi. Önceden sadece imtiyazlı sınıfların erişimine açık ve üst düzey bilgileri

haiz kitapları barındıran kütüphaneler, içerik olarak gittikçe sekülerleşen bir kimlik kazandılar. Bilginin ulaşılabilir olması bir taraftan birkaç asır sonra bilim devrimiyle gerçekleşecek paradigma değışimine zemin hazırlarken diğeryandan da kitaba yeni bir misyon yüklemiştir. Erasmus’un meşhur “Kütüphaneniz cennetinizdir” sözü bu zihinsel dönüşüme ışık tutar.

Kütüphanelere erişim kısıtının devam etmesi neticesinde bazı ticari ve şahsî teşebbüslerle tesis edilen ve tamamen ya da kısmen kamuya açık kütüphaneler ortaya çıkmaya başlamış, ve bunlar halkın her kesiminden rağbet görmüştür.

Bütün gelişmelere rağmen kitaplar ve kütüphaneler uzun bir süre kilisenin ve din adamlarının etkisinden çıkmayacaktı. Kütüphanelerin içeriğinin dinî veya bilimsel uzmanlık alanlarından uzaklaşmasında en büyük etken, romanın ortaya çıkışı ve halk kitleleri arasında büyük popülerlik kazanmasıdır. Öyle ki, bu tür içeriklerin ifsat edici etkisinden bizar olan rahip Robert Wodrow —kendisi aynı zamanda Glasgow Üniversitesinin eski kütüphanecisidir— 1726’da Londra’da Allan Ramsay tarafından açılan İngiltere’nin ilk “ödünç kitap veren kütüphanesi”nin sosyal zararlarından dem vurarak bu tür kütüphanelerin içindeki dünyevi arzu ve hevesleri körükleyen profan kitapların üç-beş kuruşa her isteyenine eline geçmesinin felaketinden bahseder. Fakat bu çekinceler kütüphanelerin yayılışını engellemediği gibi başlangıçta otoritelerin çoğu, kütüphaneleri kötü yola düşme ihtimali olan gençleri kurtarmanın da bir aracı olarak görmüştü. Mesela 1684’de Westminster’da vekil piskoposluk yapan Dr. Thomas Tenison, genç rahip ve vaizleri vakitlerini boşa harcadıkları taverna ve kahvelerden çıkartabilmek için bir kütüphane kurmuştu.

18. yüzyılda ise kütüphane hizmetlerinde birçok gelişme olmuştur: erişimin kolaylaşması, koleksiyonların büyümesi ve kütüphanelere kitap tedariklerinde yeni modellerin geliştirilmesi, kütüphane mimarisi vs.

1850’de artık herhangi bir insan, istediği bir kaynağı ödünç alıp kendi ev ortamında okuyabiliyor veya kurumsal bir kütüphaneyi kullanarak kendisiyle benzer düşüncede insanlarla buluşabiliyordu. Zamanın İngiltere başbakanı Benjamin Disraeli, bir anısında babası Isaac D’Israeli’nin 1820’lerde araştırma yapmak istediği eserlere erişiminin engellendiğini yazar. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir ilim talebesine dünyanın bütün kütüphaneleri kadar açıktır. “Bilginin kutsal tapınağa girişi yasaklanmaz, aksine samimi ve içten bir şekilde içeri girmeye ve önündeki hazineden özgürce seçmeye davet edilir” (*The Times*, 9 Ocak 1849).

19. yüzyılın ilk yarısıyla beraber modern kütüphanecilik uygulamalarının yaygınlaştığını görürüz. Artık belirli bir zümrenin girebileceği kütüphaneler değil “halk kütüphaneleri” rağbet görmeye başlamıştır. Halk için olan kütüphaneler muhtelifdir: 1 peniye kitap ödünç veren kütüphaneler (bu kütüphaneler bir daha eşine rastlanmayacak bir popülerlik kazanmıştır), pazar okulu (sunday school) ve mahalle kilisesinin kütüphaneleri, teknik alanlara has, makinistlerin, madencilerin istifade edebileceği kütüphaneler... Bunların yanısıra imtiyazlı zümrelerin istifadesine sunulmuş kütüphaneler de yok değildi: üyelerinin hisselerini satın aldıkları abonmanlık sistemiyle çalışan kütüphaneler, sadece erkeklerin girebildiği, yine üyelik sistemiyle çalışan centilmen kulüplerinin kütüphaneleri. Her yaş, cinsiyet ve gruptan bilimsel araştırma yapmak isteyenler için hizmet verenlere Bodleian ve British Museum kütüphanelerini örnek verebiliriz.

İngiltere’de kütüphanelerin bu şekilde çoğalması, dünya geneline yayılmasına da öncülük etmiştir. Artık bilgi, her İngiliz bireyin kolaylıkla ulaşip kendini donatması gereken millî bir silahtır. İngiliz tüccarlar, askerler, denizciler, hatta mahkumların istifadesi için kolonilerde dahi kütüphaneler tesis edilmiştir.

Öte yandan zengin ve bilime meraklı burjuva kütüphaneleri, muhtelif kıymetli eserler biriktiren ve kitaplarını zaman zaman araştırmacılara açan aristokratların kütüphaneleri, bu devirde formel bir şekilde organize edilmeye başlanmış, kütüphane satışları, katalogların basılması ve kitap koleksiyonerliğinin popülerlik kazanmasıyla yaygınlaşmıştır. Bu özel kütüphanelerden bazıları bir süre sonra British Museum ve diğer akademi kütüphanelerine bağışlanacaktır. Nispeten daha küçük koleksiyonlar ise birikmeye devam ediyordu. Aristokratların arazileri üzerine kurulmuş atadan kalma evlerindeki kütüphaneler de entelektüel amaçların dışında gittikçe artan bir şekilde sosyal amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Büyük bir evin kütüphanesi evin beyefendisinin gündüzleri avukatı, muhasebecisi, vekilharcı ile çalıştığı; akşamları konukları ile çekildiği eril bir sosyalleşme mekanıydı. Kütüphanenin büyüklüğü, evin nesilden nesile aktarımı vurgusunu da yaptığı için önemliydi. Bu vurguyu taklit etmek isteyen yeni zenginler de kişisel kütüphanelerini toplu alımlarla zenginleştirmek isteyince toplu kitap satışları da rağbet görmeye başladı.

Bilgi muhteva olarak sekülerleştiğinde bile toplum nazarında kutsiyetini korudu ve bu kutsal güce kamunun kolay erişebilmesi önemsendi. Böylece kamuya açık, temel bilim alanlarını ve edebi eserleri kapsayan, ödünç alınma imkanı olan ücretsiz halk kütüphan-

lerinin oluşturulması hususunda talepler arttı. Ücretsiz ve kolay erişilebilir eğitim imkanını bölgesel halk kütüphaneleri üzerinden karşılamaya çalışan kurumsal temayül, 19. yüzyıl boyunca halktan gelen istekler ve ihtiyaçlarla şekillenmişti. Bu kurumlar, sonrasında benzer şekilde Amerika ve Kanada’da yayılmaya başladı.

Bugün bile bilginin herkes tarafından ulaşılabilir olması ve bir güç olarak eşitleyici etkisi aksi beyan edilemez bir önkabuldür. Amerika Birleşik Devletleri gibi, her kurumu özel sektör elinde olan bir federal devlet yapısında bile tek kamu kurumu halk kütüphaneleridir. Bu kütüphaneler, özellikle alt-orta sınıf çocukların okul öncesi çağlardan başlayarak eğitimine yardım ve destek için türlü pedagojik programları da bünyesinde barındırır. Belli bir bilgi birikimine veya maddi imkana sahip olmayan ebeveynlerin çocuklarının eğitim eşitliğinden istifadesi için okuma yazma öğretme, özel dersler verme, seminerler ve özel günler düzenleme, bilgisayar ortamları sunma, ödevlere yardımcı olma gibi çeşitli hizmetleri, gönüllülerin de yardımları ile ücretsiz sunmaya devam ederler.

Kütüphanelerin yardımcı olduğu kesim sadece çocuklar ve gençler değildir. Toplumun kenarda kalmış diğer unsurları, evsizler de bu hizmetlerden istifade etmektedir. Gündüzleri en azından sıcak bir barınma ve meşgale ortamı oluşturan kütüphaneler, böylelikle sokaklarda yaşayan ve suça bulaşma ihtimali olan kişilere bir koruma kalkanı vazifesi de görmektedir. **Z**

KAYNAKÇA

- ¶ Giles Mandelbrote ve Keith A. Manley (ed.), *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, vol. II, Cambridge: 2006, 3.
- ¶ John Evelyn, *The Diary of John Evelyn* (ed.), vol. 4, 1955, 367.
- ¶ Robert Wodrow, *Analecta, Maitland Club* 60, vol. 3, 1843, 515–16.